

Értékek és alapelvek

A környezeti nevelésben követett – illetve követendő – értékek és alapelvek ismertetése előtt két megjegyzést kell tennünk:

1) **Már az előző fejezetben is volt róla szó**, hogy a környezeti nevelés (és értelemszerűen a fenntarthatóságra nevelés, globális nevelés stb. koncepciója is) valamiféle katalizátorként működik a pedagógia felfrissítésében. A nevelés – mind az iskolai, mind az iskolarendszeren kívüli nevelés – tartalmi és főleg módszertani megújításában a tapasztalatok szerint a környezeti nevelők élen járnak. És ez egyáltalán nem véletlen. Eddig soha egyetlen nevelési terület sem szembesült azzal a feladattal, hogy sikerén a földi élet egyensúlya, jövője múlik. A környezeti nevelés eredményessége létünk feltétele. Tehát „nem babra megy a játék”.

Ezért érthető, hogy a környezeti nevelők az átlagnál nyitottabbak a pedagógiai újításokra. És nem csak az újításokra, hanem arra is, hogy komolyan vegyék azokat a pedagógiai értékeket és alapelveket, amelyeket szavakban eddig is vallottunk, de amelyeket nemigen tartottunk be. Az alább felsorolt értékek között ezért jó néhány olyat is találunk, amely nem specifikusan a környezeti nevelés jellemzője – sőt: esetenként általában a jó nevelés kívánalma –, de amelyet mégis a környezeti nevelés kezdett hangsúlyozni.

2) Az alábbi értékek és alapelvek között némelyik **már az előző fejezetben is szerepelt**, mint a fenntarthatóságra nevelés jellemzője. Ezt a „fölösleges” ismétlődést meghagytuk, mert mindkét gondolatmenetnek meg kívántuk tartani a teljességét. Kiküszöbölni csak azon az áron lehetett volna az ismétléseket, ha eldöntjük a környezeti nevelés és fenntarthatóságra nevelés viszonyát, s döntünk valamelyik koncepció (és szóhasználat) mellett a másik ellenében. Ezt a „döntést” azonban a jövőre bízunk.

A környezeti nevelés céljai, kívánalmai, jellemzői

Legyen komplex, rendszer-szemléletű

A környezeti problémák mind komplexek; nincs környezeti kérdés, amely megközelíthető lenne egyetlen nézőpontból a torzítás veszedelme nélkül. A környezeti nevelésnek ezért rendszer-szemléletűnek kell lennie; azt a gondolkodásmódot kell követnie, hogy minden mindennel összefügg, azaz minden rendszer egyrészt az (egymással is kölcsönhatásban álló) részeinek szintézise, ugyanakkor más rész-rendszerekkel együtt nagyobb rendszerek része. A problémák egy (vagy kevés) szempontra való leegyszerűsítése – a redukcionizmus – a környezeti kérdésekben súlyos következményekkel járó önbecsapás.

A környezeti nevelés látásmódja szerint komplementáris egyensúly van a látszólag ellentétes fogalom-párok között, mint pl. természettudomány és humán tudományok, természet és társadalom, tudomány és művészet, értelmi és érzelmi megközelítés. Ezek a világ olyan részei, amelyek csak a merev kategóriákhoz szokott gondolkodásmódunkban tűnhetnek egymást kizáró ellentéteknek, a valóságban sokkal inkább egymást teljessé kiegészítő, komplementáris párok.

Más megközelítésből azt mondhatjuk, hogy a környezeti nevelésnek törekednie kell a holisztikus látásmódra; arra, hogy a világot oszthatlan – és igazából oszthatatlan – egésznek tekintsük, még akkor is, ha a különálló (klasszikus) tudományok azt az egyszerűsítés érdekében (a megértést segítő) darabokra szedik. A környezeti nevelés feladata, hogy interdiszciplináris módon meghaladja a világot részekre daraboló látásmódot; erősítse a felülről lefelé, az egésztől a részek felé haladó megismerést.

Legyen élethosszig tartó és az élet minden területére kiterjedő

A környezeti nevelésnek – mint lényegében minden alapvető személyiségformálásnak – a gyermekkor a klasszikus, de nem kizárólagos ideje. A későbbi életmódot legerősebben meghatározó értékrendszer kialakítása leginkább az élet első esztendeiben lehetséges, de ez nem jelenti azt, hogy felnőtt – vagy akár idős – korban ne lenne mód akár szemléletváltásra is. A környezeti nevelés tehát élethosszig tartó folyamat, már csak azért is, mert mindig újabb és újabb típusú környezeti gondokkal kell szembenéznünk. Módszereiben pedig természetesen mindig igazodnia kell az adott fejlődéslélektani sajátosságokhoz.

A környezeti nevelésnek meg kell jelennie a gyermekek otthoni, családi nevelésében, az óvodákban, az iskolában, minden intézményes és intézményen kívüli nevelésben-oktatásban, a mérnökök és technikusok képzésében, a felnőttnevelésben, a döntéshozók felkészítésében és általában a társadalmi élet minden területén. Kiemelkedő hatása miatt különösen fontos a tömegkommunikációban való megjelenése.

Legyen lokális és globális egyszerre

Pedagógiai törvényszerűség, hogy nevelő hatása elsősorban annak van, amely személyesen érint minket. Ennek megfelelően a környezeti nevelésnek a helyi, lokális problémákra kell támaszkodnia. A „kertünk végében” lévő probléma a legalkalmasabb az emberek környezeti tudatosságának felébresztésére. Ugyanakkor tudjuk, hogy lényegében véve nincsen „csak helyi” környezeti probléma; a környezeti ügyeket mindig szélesebb keretek között – nemzeti, regionális vagy akár globális összefüggéseiben – kell kezelni. A környezeti nevelésnek ezért térben távlatosnak, Föld méreteiben gondolkodónak kell lennie.

A lokális vagy globális megközelítés kettőssége azonban ismét csak látszólagos ellentét. A valóságban jól megvalósítható az, hogy minden példában egyszerre látjuk meg a helyit és a nemzetközit. Meg kell találnunk az egyensúlyt a lokális és globális megközelítésben. Kettős kötődést kell kialakítanunk: egyrészt felelősséget a helyi környezetért, magunkért és a „szomszédért”, másrészt felelősséget az egész Földért.

Legyen mai és jövőbenező egyszerre

Pedagógiaiilag az „itt és most” fontos szempont. Annak van erős nevelő, szemléletformáló hatása, ami személyesen megérint minket, ami számunkra releváns és aktuális. Elsődleges feladatunk mindig a jelen szükségleteinek (és nem az igényeinek!) kielégítése, problémáinak megértése, megoldása. A környezet azonban rendszer (ráadásul bonyolult rendszer!), az őt érő beavatkozásainkra adott „válaszai” gyakran előre nem láthatók, vagy késleltetve jelentkeznek. Meg kell tanulnunk tehát időben is távlatosan, hosszú távon, évszázadokban előre gondolkodni.

A jövőben való gondolkodás egyébként is erkölcsi kötelességünk, hiszen tetteink jövőben bekövetkező – előre nem sejtett – hatásaival gyermekeinknek, unokáinknak kell majd megküzdniük. Ennek a gondolatnak a természetes folyománya az, hogy a környezeti nevelésben a megelőzés (prevenció) gondolatának prioritása van a már okozott károk mérséklésével szemben.

A „most”-ban és a hosszú távú jövőben egyszerre való gondolkodás komplementáris egysége ugyanolyan feladata a környezeti nevelésnek, mint ahogy azt a lokális-globális kettős esetben láttuk.

Legyen tevékenységre orientált, és neveljen együttműködésre

A környezeti nevelésre végképp érvényes, hogy csak úgy van értelme, ha valóságos cselekvés felé halad. A gondolkodásnak és cselekvésnek szoros kölcsönhatásban kell lennie a környezeti nevelésen belül. A teljes sorozat az, hogy először érzékeljük a szépséget (vagy problémát), majd értékeljük, és végül teszünk érte (ellene). A környezeti nevelésnek tehát a valóságos életben kell gyökereznie, akár a természeti, akár a társadalmi oldal kerül előtérbe. Tudnunk kell, hogy cselekedeteink hogyan hatnak a környezetre, és ennek megfelelően kell

azokat megválasztanunk. Minthogy egyre több ember él városban, sokszor maga a város jelenti a környezeti kérdés kiindulópontját és célját is.

A környezeti problémák általában nem oldhatók meg egyénileg, komplexitásukból következően eleve társadalmi szintűek. Megoldásuk tehát társadalmi feladat. A környezeti nevelésnek az a feladata, hogy felkészítse az embereket a felelős állampolgári gondolkodásra, döntésre és cselekvésre. (Ezért van az, hogy a környezeti nevelés és az állampolgári nevelés között sok a hasonlóság.) Ezért fontos a környezeti nevelésben az együttműködési képességre nevelés. A természetben egyformán fontos a „vetélkedés” és az „együttműködés”; az ún. fejlett világ társadalmi azonban túlzottan vetélkedésre vannak beállítva. Ezért a környezeti nevelőknek az is feladata, hogy mind egyéni, mind társadalmi szinten segítsék az egyensúly helyreállítását.

Neveljen problémamegoldásra

A környezeti problémák (sajnos) mindig újak, megoldásukhoz újabb és újabb módszerek szükségesek. A környezeti nevelés ezért szorgalmazza a divergens gondolkodást és a kreativitást, ezek nélkül ugyanis nem oldhatók meg a jövő ma még nem is látható problémái. Szorgalmazza ugyanakkor a kritikus gondolkodást – beleértve saját gondolkodásunk és tevékenységünk kritikus szemléletét is. A kreativitás és a kritikus gondolkodás nem a környezeti nevelés specifikus jellemzői, más területeket is jellemezhetnek, de itt nélkülözhetetlenek.

Neveljen új értékrendszerre

Végző soron minden nevelésnek valamiféle értékrendszer kialakítása a célja. A környezeti nevelésnek is megvan a maga jellemző értékrendszere, amelynek az élet – és minden élő és élettelen létező – tisztelete adja az erkölcsi alapvetését. A környezeti nevelés értéknek tartja a természet erőforrásainak kíméletét, a természet törvényeivel harmonizáló magatartást és a környezetért felelős életvitelt; ennek megfelelően az anyagi javak birtoklása és fogyasztása tekintetében a mértékletességet és takarékoságot.

A környezeti nevelés filozófiája szerint az ember nem mindenható ura, hanem része a természetnek. A többi élőlény közül való kiemelkedésünk nem előjogokkal jár, hanem éppenséggel a Föld iránti kötelességekkel. Ez a környezeti nevelés alapvető értéke. Sokat kell tennünk azért, hogy ez az érték meghatározó legyen az egyéneknél, s még többet annak érdekében, hogy társadalmi szinten – és „Föld-méretben” – is érvényessé váljon.

Irodalom

- Bérczi Szaniszló: A műveltség rétegződése: gondolkodási és cselekvési rendszerek. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, 1993. 214 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)
- Budayné Kálóczi Ildikó – Sára Endréné (szerk.): Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete I. és II. nyilvános előadói konferenciájának előadásai. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, 1994. 209 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)
- Disinger, John F. – Monroe, Martha C.: A környezeti nevelés fogalma. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 44 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)
- Endreffy Zoltán: „hogyan művelje és őrizze...”. Bp. Liget Műhely Alapítvány, 1999. 261 o. (Liget könyvek)
- Juhász-Nagy Pál – Zsolnai László: Az ökológia reménytelen reménye. Bp. ELTE TTK, 1992. 108 o. (Humánökológia)
- Juhász-Nagy Pál: Vázlatok az ökológiai kultúra tematikájához. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, 1992. 54 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)

- Lantos Gábor: A varangy és a zenész. Útkereső beszélgetés az ember és környezete közötti harmonikus viszony pedagógiai vonatkozásairól. Pécs, Ormánság Alapítvány, 1998. 29 o.
- László Ervin: Meg tudod változtatni a világot. Magyar Könyvklub, 2002.
- Lehoczky János: Hasznoskönyv. A környezeti nevelésről közoktatási szakértőknek. Bp. Környezetgazdálkodási Intézet, 1997. 72 o.
- Lorenz, K.: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Ikva, 1998.
- Lükő István: Bevezetés a környezeti nevelés pedagógiai és társadalmi kérdéseibe. Bp. Edutech, 1996. 178 o.
- Nánási Irén (szerk.): Humánökológia. Medicina, 2005.
- Palmer, Joy – Neal, Philip: A környezeti nevelés kézikönyve. Bp. Körlánc – InfoGroup, 1998. 252 o. (Körlánc könyvek, 7.) A magyarországi környezeti nevelés intézményi adattárával és főbb meghatározó dokumentumaival
- Palmer, Joy – Goldstein, Wendy – Curnow, Anthony (eds.): Planning education to care for the Earth. Gland – Cambridge, IUCN, 1995. x, 168 o.
- Quinn, Daniel: Izmael. Föld Napja Alapítvány, 1993.
- Quinn, Daniel: B története. Katalizátor, 2008.
- Randle, Damian: Teaching green. A parent's guide to education for life on Earth. London, Green Print, 1991. ix, 236 o.
- Simonyi Gyula (szerk.): Igazán szeretne egy gyermek nálunk és most megfoganni? BOCS Alapítvány, 2007.
- Tbiliszi nyilatkozat. Kormányközi Konferencia a Környezeti Nevelésről az UNESCO és az UNEP közös szervezésében. Tbiliszi, 1977. október 14-26. Zárójelentés. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. 78 o. (Környezeti nevelési téka tanároknak)
- Victor András: A környezeti nevelés rendszere. Iskolakultúra 21. 1993.